

Asr-1 Saadette Ticaret Hayatı ve Günümüze Yansımaları

The Commercial Life in The Era Of Bliss And
Its Reflections Today

Hakan Murat ARSLAN

Doç. Dr. Düzce Üniversitesi

Özet

Ahlâkî değerleri oluşmuş toplumların daha müreffeh hayat geçirdikleri bir gerçektir. Toplumların ahlâk değerleri oluşturulurken hem adil ve hem de mantiki düsturlar dikkate alınmalıdır. Esasen İslam, bu düsturların tamamının içeren özelliklere sahiptir.

Ticaret, içtimai hayatın en önemli faaliyetlerinden biridir. Çünkü ticaret yaparak bireyler temel ihtiyaçlarını karşılarlar. Kur'an'da ve Sünnet-i Seniyye'de ticari yaşamı düzenleyen birçok ayet ve hadis vardır. Müfessirler ve muhaddisler, İslâm ticarî hayatı ile ilgili birçok düşünce ve çalışma ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada, Kur'an ayetleri ve Asr-1 Saadet döneminde Hz. Peygamberin yaşamından kesitler içerik analizi yöntemi ile incelenerek günümüz yansımaları üzerinde durulmuştur. Özellikle olumlu yansıması olarak Bediüzzaman'ın nebevi bir yaşam sergilediği eserlerinde örnekleri ile tespit edilmiştir. Zıt akımların ise Kapitalizm, Sosyalizm, Liberalizm ve Karma ekonomik modeller tarzında karşımıza çıktığı görülmektedir. Sonuç ve değerlendirme kısmında, asrımızda toplumsal buhran geçiren insanlığın yegâne kurtuluş çaresinin İslâm'ın öngördüğü bir ekonomik sisteme geçmek olduğu delilleri ile vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asr-1 Saadet Ticari Hayatı, İslam Ekonomisi, Kapitalizm, Sosyalizm

Abstract

It is a fact that societies with established moral values live more prosperous lives. While establishing the moral values of societies, the principles of Islam, which is both just and logical and the last sacred religion, should be taken into account. Originally, the Quran, which gives peace and confidence to social life, has appropriate and constructive determinations related to social life and commercial life. Trade is one of the most important activities of social life. Because by trading, individuals can meet their basic needs.

There are many verses and hadiths that regulate commercial life in the Quran and the Sunnah. Writers and scholars have put forward many thoughts and studies about the commercial life of Islam. In this study, the verses of the Quran and sections from the life of the Prophet (S.A.S) were examined with content analysis method and today's reflections were emphasized. In particular, as a positive reflection Bediuzzaman exhibited a kind of prophetic life, it has been determined with examples in his works. Its negative reflections have appeared in the style of Capitalism, Socialism, Liberalism and Mixed economic models. In the conclusion and evaluation part, it is emphasized with the evidences that the only salvation solution of the humankind who suffered socially in our century is to pass to the Islamic economy.

Keywords: The commercial life of prophet Muhammed, Islamic economy, Capitalism, Socialism

1. GİRİŞ

Ticari hayat ile ilgili ayetlerin içeriği ayrıntılı olarak değerlendirildiğinde dünya-ahiret dengesinin gözetilmesi, kazancın helâl olmasının gerekliliği, gelirlerin hak ve adalet esaslarına göre dağılması gibi esaslardan oluştuğu görülmektedir. Ticari hayatla ilgili Kur'an'da birçok âyet olmakla birlikte, Hz. Musa ve Karun'a ait kıssanın geçtiği Kasas suresinin 77. ayeti İslam ticaret ahlâkının birçok temel unsurunu ifade etmektedir. "Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez." (el-Kasas 28/77) Özetle bu ayette ticaret ehlinin ticaretinde kâr etmek istemesinin normal olduğu ancak hak, adalet ve insaf düsturları çerçevesinde hareket etmesi gerektiği, ihsanda bulunması ve bozgunluk çıkaracak davranışlar sergilememesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.

Hadis-i Şerifler dikkatle incelendiğinde; ticaret hayatı ile ilgili Kur'anî düzen ve esasların hâkim olduğu daha çok içtimaî hayatı da içine alan ve Kur'an ahlâkını ön plana çıkaran Hz. Peygamberin (asm)) mükemmel örnekleri mevcuttur. Her asırda Hz. Peygamberi (asm)) örnek alan müceddidler gelmişlerdir.

Bu çalışmada, 20. Yüzyılda peygamberî yaşam sergileyen ve içtimaî ve ticari hayatında devamlı İlahi emirleri gözeterek yaşayan Bediüzzaman'ın iktisadî meselelere bakışı, telif ettiği eserleri dikkate alınarak incelenmiştir.

Çalışmada, özellikle İslâm ticaret ahlâkının sosyalizm, kapitalizm ve liberalizm gibi ekonomik akımlar ile tam örtüşmediği açıkça ifade edilmiştir. Bunun asıl sebebinin İslâm'da maddiyunluk anlayışının olmamasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca insanlığın ve bilhassa İslâm toplumlarının İslâm ekonomisi dışında diğer ekonomik modellerle gerçek huzur ve refahı yakalayamayacağı delilleri ile ifade edilmiştir.

İslam ekonomisinin diğer dünyevi ekonomilerden en büyük farkının ahirete bakan yüzünün olduğu ve İslâmî yaşamda zekât, sadaka, hayır vb. gibi düsturların içtimaî ve ticari hayatı güzelleştirdiği ve zenginleştirdiği çalışmada özellikle belirtilmiştir. Ayrıca faizin haram oluşunun İslâm ekonomisinin temelini oluşturduğu açıklanmıştır.

Çalışmanın verileri ikincil verilerden oluşmaktadır. İlgili kaynaklardan toplanan verilerin betimsel analizi yapılmıştır. Sırası ile gelen bölümlerde Kur'an'a, Hadislere ve İslam literatürüne göre ticaret ahlâkı irdelenmiştir. Daha sonra Sosyalizm, Kapitalizm, Liberalizm ve Karma ekonomiler ile İslam Ekonomisi arasındaki ahlâki ve içtimaî farklar ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde tüm ilgili literatüre dayanarak İslâm ticari ahlâkının günümüz yansımalarının olumlu ve olumsuz biçimleri ifade edilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Kuran'a Göre Ticaret Ahlâkı

Kur'an'da "Ey Karun! Malının çokluğuyla övünme! Allah'ın sana verdiğinden ahiret hayatına müteallik işlerde, harca!" demek sureti ile kulluk

vazifesini yerine getirmeye yönelik hatırlatma yapılmıştır. Bu hatırlatma Allah (c.c.) tarafından Kur'an'da birçok yerde ifade edilerek, Allah'a kullukta itihâl göstermenin neticesinin hüsrana olacağı vurgulanmıştır.

“Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler. Onlar, o büyük günde ki, işte o gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzuruna çıkacaklar, diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?” (Mutafifin 83/1-5) Bu ayet-i Kerime’de Allah (c.c.), ticaretinde hakka ve adalete riayet etmeyen insafsız tüccarların akıbetinin berbat olacağını bildirmiştir.

Yüce Allah, Peygamberlerine ve dolayısı ile tüm insanlığa öncelikle hayatın her alanında sözde ve öзде doğruluğu emretmiştir. İnsan için çok kârlı, üstün ve hayırlı bir kazanç kapısı olan ticareti teşvik eden Peygamberimiz (asm) ticaretin esasını doğruluk, dürüstlük ve topluma hizmet anlayışı üzerinde durduğunu birçok hadiste bildirmiştir. Ticaret, dürüst tüccarlar için hem dünya kazancı hem de ahirette Peygamberler ve Sıddıklarla beraber olma müjdesidir. Hz. Peygamber (asm) ticaret hayatında doğruluğu ilke edinmiştir. Dürüst tüccarların daima kazançlı, karaborsacı ve yalancı tüccarın ise mel’un olduğunu söylemiştir.

2.2. Sünnete Göre Ticaret Ahlakı

Bir Hadis-i Şerifte Peygamberimiz (asm)); “Kişi alın teri ile kazandığından daha temiz bir şey yememiştir.” buyurmuştur. Müslüman helâl daire içinde yaşayan, helâl düşünen, helâl kazanan ve her işinde helâli niyet edendir. Helâl konusunda Allah (c.c.) kanunları Kur'an-ı Kerim’de bildirmiştir. “Bir insan helâli haram yapamadığı gibi haramı da helâl yapamaz.” (et-Tahrim 66/1).

Hız. Peygamber bir hadiste “Ticarette yalan yere yemin, tüccarın zannınca mala rağbeti artırır. Hâlbuki gerçekte kazancı ve bereketi götürür.” buyurmaktadır. Hız. Peygamber ticarete iyi muamelede bulunmak ve kolaylık göstermek hususunda “Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satınca kolaylık gösterir, satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık ve sertlik değil, anlayış ve) kolaylık gösterirdi.” Ticari hayata dair adil kuralları olan İslâm, serbest piyasa ekonomisini uygular.

Ticaret toplumları ayakta tutan el, ayak hatta şah damarı mertebesinde organlardandır. Ticaret sayesinde toplumlar huzur, refah ve ekonomik güç kazanırlar. Bu sebeple İslâm’da ticaretle uğraşmak üstün görülmüştür.

Hız. Peygamber çalışmayı ve helal kazanmayı teşvik ederek, “Helâli aramak cihattır.” buyurmuştur. Allah (c.c.) yolunda cihad etmek ne denli önemli ise helâl rızık arama adına yapılan ticaret de o kadar kutsaldır. Geçimini helal yoldan temin etme hususunda Hız. Peygamber’den (asm.) şöyle bir hadis rivayet edilir; “Hız. Peygamber’e yiyecek bir şeyinin olmadığına söyleyen ve ondan bir şeyler isteyen adama “Senin evinde hiç eşya yok

mu?" diye sormuş, adamın "bir çul, bir de su kabımız var" demesi üzerine Hz. Peygamber adamdan onları getirmesini isteyerek açık artırma ile iki dirheme satmış, bir dirheme ailesine yiyecek almasını diğeri ile de bir balta satın almasını söyleyerek "Haydi şimdi git; bununla odun kes ve sat. On beş gün çalış, ondan sonra yanıma gel" demiştir. On beş gün sonra Hz. Peygamber'in yanına on dirhem kazanarak gelen adama "Dilenciliğin kıyamet günü suratında bir leke gibi görünmesinden böylesi senin için daha iyidir" buyurarak helâl kazancın önemini ve başkasına dilencilik ederek yaşamının acizlik olduğunu bildirmiştir.

İşini ibadet olarak gören Müslümanın ticari hayatında helâlden kazanmak ve helâle harcamak esastır. Helâl-haram düsturlarına dikkat etmeyenler büyük sorumluluk alırlar. Haramlardan uzak durmayı emreden Hz. Peygamber; "Öyle bir zaman gelir ki kişi, malı helalinden mi yoksa haramdan mı kazandığına hiç dikkat etmez." Hadisi gereğince Müslümanın hayatının her evresinde bu hassasiyetle yaşaması gerektiğini belirtmiştir.

Alışverişin bereketli olması için; yalan, hile ve aldatmaktan uzak olmasını bildiren Hz. Peygamber; "Alışveriş yapan iki kişi, birbirlerinden ayrıldıkça veya ayrılincaya kadar (caymakta) muhayyerdirler. Eğer dürüst alışveriş yapıp da her şeyi olduğu gibi açıklarlarsa alışverişleri bereketli olur. Eğer bazı hakikatleri gizleyip yalan söylerlerse alışverişlerinin bereketi kalmaz." Bu hadiste Hz. Peygamber alışverişte çokça yemin edilmesinin yanlış olduğunu, belki bu davranışın çok mal satılmasına sebep olduğunu ancak bereketin gideceğine vurgu yapmıştır.

Peygamberin ticaret düsturlarını benimseyen Ahilikte, üretim ve hizmette kalite esas alınmıştır. Ahiler, Hz. Peygamber'in şu hadislerini şiar edinmişlerdir; "Allah, sizden birinizin yaptığı işi, ameli ve görevi sağlam ve iyi yapmasından hoşnut olur." Benzer tarzda "İşler, ehliyetli kişilerin eline verildiğinde kıyameti bekle." hadisleri Ahilerin ticari hayatını şekillendirmiştir. Bu kavramlar günümüzde toplam kalite, müşteri memnuniyeti, tüketicici hakları gibi isimler altında karşımıza çıkmaktadır.

2.3. Risale-i Nur'da Sosyo-Ekonomik Meseleler

Kur'anda; şükürün nimeti ziyadeleştirdiği buyrulmuştur. Ancak şükürün ölçüsü kanaat, iktisat ve rıza göstermektir. Bu durumu Bediüzzaman; "Şükürün mikyası; kanaattir ve iktisaddir ve rızadır ve memnuniyettir. Şükürsüzlüğün mizanı; hırstır ve israftır, hürmetsizliktir, haram helâl demeyip rastgeleni yemektir. Evet, hırs; şükürsüzlük olduğu gibi, hem sebab-i mahrumiyettir, hem vasıta-i zillettir" (Mektubât, 508) şeklinde özetlemiştir.

Ayrıca iktisat etmeyip hakkına razı olmayanların tembellikle müstehlik yani tüketici durumuna geçtiğini, üreten olma şerefinden mahrum kaldığını Bediüzzaman; "İktisatsızlık yüzünden müstehlikler çoğalır, müstahsiller azalır. Herkes gözünü hükümet kapısına diker. O vakit hayat-ı içtimaîyenin medarı olan san'at, ticaret, ziraat tenakus eder. O millet de tedenni edip sukut eder, fakir düşer." (Lem'alar, 247) diyerek ifade etmiştir.

İslam tarihi derinlemesine tahlil edildiğinde şu temel hakikat ortaya çıkmıştır: Müslümanlar ne vakit İslam'dan ellerini gevşetip Allah'ın (c.c.) ipine sımsıkı sarılmaktan gafil oldular, o vakit mahvolmuşlardır. Bu hakikati Bediüzzaman; “Ey Müslüman! Biri maddî, biri mânevî, Avrupa rüçhanının iki sebebinin şu netice-i müthişiyile, o neticenin tesir-i muharribanesine karşı, mevcudiyetimizin hâmisî olan İslamiyet'ten elini gevşetme, dört elle sarıl. Yoksa mahvolursun! Evet, biz aşağıya iniyoruz, onlar yukarıya çıkıyor. Bunun iki sebebi vardır. Biri maddî, biri mânevîdir.” (Eski Said Dönemi Eserleri, 343) şeklinde ifade ederek, Hz. Peygamber'in (asm.). “Yarın ölecekmiş gibi ahiret için, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış” hadisi gereği Batı medeniyetinin üstün gelmesinin maddi ve manevi iki sebebi olduğunu belirtmiştir.

“Sual: Eskiden İslâmlar zengin, onlar fakirdiler. Şimdi her yerde kazıye bilâkistir. Hikmeti nedir?”

“Cevap: İki sebebi biliyorum. Birincisi, “İnsan için ancak çalıştığı için karşılığı vardır” olan ferman-ı Rabbaniden müstefâd olan meyelân-ı sa'y ve “Çalışıp kazanan, Allah'ın sevdiği bir kuldur” olan ferman-ı Nebevîden müstefâd olan şevk-i kesb bazı telkinat ile o meyelân kırıldı ve o şevk de söndü. İkinci sebep, Biz, gayr-ı tabîi ve tembelliğe müsait ve gururu okşayan imaret maişetine el atıp belâmızı bulduk (Eski Said Dönemi Eserleri, 253).”

Yukarıdaki paragrafta Bediüzzaman hazretleri iki önemli hakikati ortaya koymuştur. Birincisi Müslümanların İslâm akidelerini tam anlamıyla şiar edinmediklerini ikincisi de maişet derdine dalmalarını ve geçim için asıl vasıtalar olan ziraat, imalat ve ticaret yerine devlet memuriyetini kendilerine bir araç olarak görmelerini sebep göstermiştir. Bediüzzaman bu hususta, “İmarete giren, yalnız hamiyet ve hizmet için girmelidir. Yoksa yalnız maişet ve menfaat için girse, bir nevi çingenelik eder.” (Münazarat, 138) diyerek memur olmanın genel yaklaşımını ifade etmektedir.

3. SOSYALİZM VE İSLAM EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASI

1917'de Lenin önderliğinde Rusya'da devrim yapılarak sosyalist bir sistem kurulmuştur. Sosyalizm, Kapitalizme tepki olarak ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Sosyalizm, kelime anlamı açısından toplum ve halk gibi manalara gelmektedir. Bu itibarla üreten gücün insan emeğinde ve dolayısıyla toplumda olduğu düşüncesi ile oluşturulmuş bir devlet sistemidir. Devletçilik kuralları mutlak unsurlarıdır. Devlet üretimin her aşamasına müdahildir. Bu sistemi savunan ekonomistler toplumu esas hâkim zannetseler de yetki toplum adına devlette olduğu için etkili güç daima devleti yönetenlerdedir. Daima toplumdaki eşitlik vurgulanır. Kamu yararı, birlikte hareket etme ve örgütlenme planlanır. Özel şirketler üretim ve unsurlarına sahip olamazlar. Devlet kamu adına tüm piyasa ekonomisini kontrol altında tutar. Yani hiçbir şekilde serbest piyasa ekonomisi geçerli değildir (wikipedia, 2021).

Bir yılda ülke içinde ne üretilip ne kadar tüketileceği önce yerel sonra bölgesel olarak hesaplanır, nihayetinde merkezde değerlendirilir. Tek partili siyasi sistem tercih edilir. Çünkü burjuvalar siyaset ile uğraşır, dolayısı ile siyaset işçi sınıfını böler görüşü yaygındır. Bu sistemde görünüşte işçi sınıfının egemenliği esastır, çünkü emeği ile üreten ve toplumun kalkınmasını sağlayan sınıftır. Para piyasalarında bankacılık sistemi etkin değildir, çünkü ihtiyaç yoktur. Bankacılığı sömürücülüğün bir parçası olarak görür. Bu sömürüye karşı tutumu ile İslami anlayışa uyar (wikipedia, 2021).

Olumsuz yönleri:

- Çoğunlukla baskıcı ve antidemokratik rejimler uygulanmıştır.
- Devamlı merkezî planlama verimli ve etkin olamamıştır.
- Kapalı devre ekonomileri uygulandığı için hayat standartları gelişmemiştir.
- İçeride dönük toplum anlayışı, toplumu gelişen dünya ile tanıştırmamıştır.
- Sürekli halkçılık vurgusuna rağmen, halkın sömürülmesi engellenememiştir.

Sosyalizm ve kapitalizm kıyaslanırken aşağıdaki değerlendirmelere yer verilmelidir (Kornai, 2000: 29-30);

- Sosyalist sistemde güç tek elde olmasına karşın kapitalist sistemde güç politik iradedir ve piyasa aracı olarak kullanır.
- Sosyalizmde baskın güç devlet görünürken kapitalizmde özel mülkiyet ve teşebbüslerdir.
- Sosyalist sistemde piyasanın koordinasyonu bürokrattır. Kapitalist sistemde ise piyasanın koordinasyonu öncelikle özel müteşebbislerdir.
- Sosyalist sistemde kronik kıtlık ekonomisi hüküm sürer, verimsiz iş gücü ve gizli işsizlik yaygındır. Kapitalizmde kıtlık ekonomisinden bahsedilemezken işgücünde verimsizlik ve yaygın konjonktürel dalgalanmalar mevcuttur.

Bediüzzaman Said Nursî eserlerinde Sosyalizmi ve Kapitalizmi eleştirirken her iki cereyanın da insanlığın fitratına uygun olmadığını belirtmiştir. İnsanlığın nihayetinde Malikiyet ve Serbestiyet dönemine gireceğini ifade eden Bediüzzaman, Malikiyet/serbestiyet devri meselesi ve ticari hayat ilişkisi ile alakalı şunları söylemektedir: “Ehl-i dünyanın ve maddî tarihin nazarıyla, nev-i beşerin hayat-ı içtimâyesi noktasında bakılsa, görülüyor ki hayat-ı içtimâie-i siyâsiye itibariyle beşer birkaç devri geçirmiş.”

- Birinci devri vahşet ve bedevilik devri,
- İkinci devri memlûkiyet devri,
- Üçüncü devri esir devri,
- Dördüncüsü ecir devri,
- Beşincisi malikiyet ve serbestiyet devridir.” (Mektubât, 563)

Sosyalist sistem zirvede olduğu zamanlarda İslam toplulukları bu sistemden etkilenip İslamiyet ve sosyalizmi birleştirmeye çalıştılar. Hatta İslamlar içinde "yeşil sosyalizm" diye zorlama düşünce akımları oluşturdular. Bu dönemde sosyalizm sınıfsız toplum oluşsun diye avam ile havas tabakasını birbirlerine düşman göstermiştir. Toplumda fazilet ve meziyet sahibi kişilere hürmet dahi yanlış görülür hale gelmiştir. Çünkü herkes eşittir zihniyeti damarlarına kadar işlemiştir. Bediüzzaman'ın Vehhabilik anlayışının şeyhi, evliyayı, türbeyi ve şefaata gibi meseleleri eleştirmelerinde hatta inkâr etmelerinde, bu devrin bu hâkim düşüncesi olan sosyalizmin büyük etkisi olduğunu vurgulamaktadır (<https://sorularlarisale.com>).

Yukarıda açıkça beyan edilen hususlardan dolayı İslam Ekonomik Sistemi ile Sosyalist sistem arasında şu farklar bulunmaktadır;

- İslam ekonomilerinde Kur'an hükümleri esas alınırken sosyalizmde kamu yararı adı altında halk sürekli sömürülmektedir.
- İslam ekonomisinde kul hakkı ve hukuku dikkate alınarak yapılan üretim özel sektöre de ve kamuya da serbesttir. Sosyalizmde ise özel mülkiyet ve teşebbüs tamamen ya da önemli ölçüde yasaktır.
- İslamiyet'te kişiler aşkla ve şevkle özgür olarak çalışırlar, sosyalist düşüncede verimsiz iş gücü ve gizli işsizlik yaygındır.
- İslam ekonomisinde piyasayı serbest ve özgürce kazanılmış helal kazanç belirler. Sosyalizmde ise piyasa ekonomisinin baskın gücü devlettir.
- İslam ekonomisinde, "Rızık veren Allah'tır ve kişiye çalıştığına karşılığı vardır." kudsî düsturları hâkim iken sosyalist sistemde kronik kıtlık ekonomisi hüküm sürer.
- İslam ekonomisinde aza kanaat edip, ümitsizlik yok iken sosyalizmde sürekli bezginlik, mutsuzluk ve gelecekte ümitsizlik hâkimdir.

4. KAPİTALİZM VE İSLAM EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASI

Öncelikle iktisadî anlamda sürekli hazzın peşinde koşan ve yeni ihtiyaçlar üretip toplumu ihtiyaçlarının kölesi haline getiren kapitalizm ile İslâm taban tabana zıttır. Çünkü Allah (c.c.) "Yiyin, için fakat israf etmeyin" buyurarak kanaati tavsiye etmektedir. İslam ekonomik hayatında amaç; helâl üretim teknikleriyle ortaya çıkmış ürünü adaletle paylaşarak, işveren-işçi sınıflarını birbirine düşman etmeden Allah'ın (c.c.) ihsan ettiği doğal kaynakları doğru ve yerinde kullanarak devlet, millet ve özel sektör birlikteliğini sağlamaktır.

Hız. Peygamber (asm) "Aç olan komşuya yardım edilmesini" emrederek sosyal barış ve kardeşliği tesise çalışmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de kendi ihtiyacı olduğu halde başkalarını kendine tercih eden kişiler övülmektedir. Oysa kapitalist sistemde ne kadar çok kazanır ve sahip olursanız o kadar güçlü olursunuz. Burada başkasına muhtaç olmamak için sürekli kazanma isteği, elindekini tutma ve başkasına kapturmama düşüncesi hâkimdir.

Günümüzde toplumumuzda İslamî değerlerden çok kapitalizmin ege-men olmaya başlaması beraberinde pek çok sorun getirmektedir. Öncelik-le maddi olarak güçlü olanın güçsüz olanı ezmesi, büyük kurumların kü-çük işletmeleri yutması, beraberinde mutlu ve zengin bir sınıfın yanı sıra imkânsızlıklar içerisindeki fakir bir sınıfı ortaya çıkarmaktadır. Bu nokta-da İslam sermaye birikimine ve zenginliğe de karşı değildir. Kapitalizmin en büyük eleştirisi İslam'a atfedilen "Bir lokma bir hırka" anlayışıdır. Ancak esasen İslam'ın böyle genel bir kanunu yoktur (Maden, 2017).

Bediüzzaman kapitalist felsefeye dayanan Batı Medeniyetinin beş men-fi esas üzerine kurulduğunu belirtmektedir. "Medeniyet-i haziranın daya-nak noktası Hakka bedel kuvvettir. Kuvvetin şe'ni ise tecavüz ve tearuz. Bundan çıkar hıyanet. Hedef-i kastı hasis bir menfaattir. Menfaatin şe'ni tezahum ve tehasum. Hayattaki kanunu düstur-u cidaldır. Cidalin şe'ni te-nazu ve tedafüdür. Bundan çıkar sefalet. Toplumlar arasında rabita esası un-suriyettir. Unsuriyet ise başkalarını yutmakla beslenir. Beşinci menfi esası heva ve hevesi teşci, teshil; hevesatı ve arzuları tatmin. Bundan çıkar sefa-let." (Eski Said Dönemi Eserleri, 484)

Yukarıda geçen paragrafta Bediüzzaman hazretleri açıkça beyan etmiş-tir ki, kapitalizm, İslamiyet'in temel hükümleri ile hiç bir şekilde bağdaştır-ılamaz. Aşağıda ifade edilen farklılıklar bu hakikati ifade etmektedir;

- İslâm'da hak ve adalet esastır. Kapitalizmde kuvvetli ve zengin olan haklıdır.
- İslâm'da dayanışma esastır. Kapitalizmde karşılıklı çıkarlar hâkimdir.
- İslâm'da sulh en birinci esastır. Kapitalizmin hayat kanunu mücade-le ve savaştır.
- İslâm'da "Müslümanlar kardeşdir" hükmü caridir. Kapitalizmde "Ka-vimlerin bağ unsuru milliyetçiliktir" anlayışı hâkimdir.
- İslâm'da aza kanaat ve iktisat farz-ı ayındır. Kapitalizmde heva ve he-ves galeyana getirilir. "Arzular tatmin edilmeli" anlayışı ile kişiler sefale-te itilir.

Alkan, "tahrif olmuş Batı dinleri kapitalizmi destekledi mi?" sorusuna (Alkan, 2017): "Farklı bölgelerde farklı etkiler gösteren Kapitalizm, sekü-lerleşen hayat tarzının tüm kesimleri kuşattığı ve Protestan etikten ken-dini azade etmiş, kurallarını dinden almayan bir piyasa yapısına eriştik-ten sonra yıkıcı ve aynı zamanda tüm dünyayı (hatta evreni) salt bir pazar olarak gören perspektifiyle Batı'da tam anlamıyla hayat bulmuştur." şeklin-de bir yorum getirmiştir. Burada hassas nokta; semavi dinlerin tahrif edil-miş olması ilahi kanunlar ile taban tabana zıt olan kapitalizm düsturlarının hâlihazırdaki Batı dinleri içinde hayat bulmasını kolaylaştırmıştır.

Peki, müslüman toplumlar kapitalizm karşısında dik durabildiler mi? Bu merak edilen sorunun cevabı da maalesef "hayır" olacaktır. Belki, bir kısım İslâm ülkelerinde İslamiyet'in kesin hükümleri olan faizin harami-yeti ve zekâtın farziyeti sebebi ile kapitalizm beklenen ilgiyi görmemiştir.

Ancak İslam coğrafyasında yaşanan baskılar ve manevi yozlaşma halkı yıpratmış ve sefalete itmiştir. Bu durumda olan toplum, kendi İslâmi ticaret sistemini kurup savunamamış, dolayısı ile kapitalist zihniyetin içtimaî hayatı sarması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bununla birlikte kapitalizmin yaşam tarzı olan kaynakları sınırsızca tüketim eğilimi ve sadece kendini düşünen bencil insan tipi, kaynakların umarsızca tükenmesine sebebiyet vermektedir. Bu açıdan kapitalizm modern iktisat bilimi perspektifindeki ihtiyaç kavramını sınırlılıktan çıkarıp, her türlü hırs ve arzuyu içine alan sınırsız bir olgu haline getirmiştir (Demir, 2003).

Müslüman toplumlarda sermaye birlikteliği oluşmamış, verimli projeler hayata geçirilememiş, toplumun refahı sağlanamamış, teknolojik gelişmeler yakalanamamış, finansal açıdan güçlü sosyal kurumlar kurulamamış, halkın gelir düzeyi sürekli azalmış, işsizlik meselesi bir türlü çözülememiştir. Ancak gerek İslam ortaklık sistemlerinde gerekse günümüz şirketlerinin yapılarında İslâmi hükümlere bağlılık yakalanmamıştır. Bu ifade edilen problemlerin kaynağının İslam ticaret ahlâkı olmadığı anlaşılmıştır. Aksine çözülemeyen bu sorunların, kul hakkını hiçe sayan, felsefesi sömürgecilğe dayanan ve belirli bir zümreye imtiyazlar vermek suretiyle gücü belli bir kısım şirketlerin elinde toplayan kapitalizmin bir sonucu olduğu açıktır (Bulut, 2018).

Kapitalizm, insanlığın üretim ve tüketim açısından zirveye ulaştığı, sürekli olarak emeği sermayeye dönüştürüp toplumun her kesimini kolonize ettiği bir sistemin adıdır. İnsanlara vaat ettiği özel mülkiyet ve serbest girişim hakkı ile birlikte sağladığı hukuki koruma ve güven bu sistemin gelişmesinin temel dinamiği olmuştur (Katılım bülteni, 2021).

5. BEDİÜZZAMAN'IN KAPİTALİZM, SOSYALİZM VE İSLAM EKONOMİLERİNİ KARŞILAŞTIRMASI

Birinci dünya harbi sonrası halk arasında yaşanan fikir kargaşası ve yeniden diriliş sancıları hengâmında Dâr-ül Hikmet-ül İslamiye azası olan Bediüzzaman'a gündemi gazetelerden takip eden halk, ülkenin ekonomik problemleri ve dünya siyaseti ile ilgili aşağıda yer alan soruları sorarlar:

Sual: "Şu âlemin ihtilâli nedir?"

Cevap: "Sa'yin (emeğin) sermaye ile mücadelesidir."

Sual: "Acaba ikisini barıştırmak çaresi yok mudur?"

Cevap: "Evet, vücub-u zekât (zekâtı zorunlu kılmak) ve hurmet-i ribâ (faizi haram kılarak yasaklamak), karz-ı hasen (güzel borçlanma) şerâit-i sulhiyedir (barış şartlarıdır). Şu ribâ taşını altından çeksen, şu zâlim medeniyet kasrı çökecektir."

Bediüzzaman birinci dünya harbinin çıkış noktasının emek ile sermayenin mücadelesi olduğunu ifade etmekle birlikte, bu iki gücün doğru bir zeminde birleştirilmesinin mümkün olacağını belirtmektedir. Şartları olarak

da; zekâtın zorunlu kılınması, faizin her türünün yasak edilmesi ve adil borçlanma sistemlerinin oluşturulmasını gerekli görmektedir. Hâli hazırdaki zalim Batı medeniyetinin temel taşının faiz olduğunu, o altından çekildiği takdirde çökeceğini beyan etmektedir.

Müdaqqik ve Bediüzzaman'ı dikkatle dinleyen halkın diğer sorusu;

Sual: "Gâvurlardaki iki cereyanı (Sosyalizm ve Kapitalizm) nasıl görürsün?"

Cevap: "Şimdilik biri (Sosyalizm) necis (kirli, pis), diğeri (Kapitalizm) encestir (en kirlidir). Tâhir-i mutlak (gerçek temiz olan) yalnız Desatir-i İslâmiyettir. Öyle ise iki cereyana da lânet!"

Bediüzzaman'a göre ikisi de lanetlidir. Hatta Risale-i Nur'un farklı yerlerinde sosyalizmi ayı ile kapitalizmi domuz ile bağdaştırmaktadır. Çünkü ayı, despot ve istibdâdi yapının bilinçaltına yerleşmiş sembolüdür. Domuz ise kirli, temiz, meşru ve gayr-ı meşru her şeyi yutan tutumu ile hırs ve bencilliğin sembolüdür. İslâm'ın temsil ettiği ekonomik yapı ise deve ile sembolleşir. Kur'an'da açıklanan şekli ile İslam ticaret ahlâkı, dünya denilen sahrada Rahmet-i İlahiye'nin en büyük hediyesidir. İslamiyet'in temsil ettiği deve sembolünün dört esası maddi-manevi ibadetler manasında namaz, oruç, zekât ve hacdır. Kelime-i şehadet ise o devenin hayatı, ruhu ve başıdır. İslam ekonomisi açısından deveyi ele alırsak zekât, infak ve karz-ı hasen müspet ve faizin haramlığı da menfi olarak toplam dört esas üzerinde tesis edilmiştir.

Hız. Salih (as) devrinde halk o mucizevi devenin bacaklarını kestiler, öldürdüler ve helak oldular ve varlık âleminde silindiler. Aynen öyle de İslâm'ın bu dört esasını İslam düşmanları ve dessay komiteler yıkmaya çalıştıkları için birinci ve ikinci dünya savaşları ile bir helâk oluş yaşandı. 90 milyon insan bu savaşlarda öldü. Miktarı belirsiz dünya serveti ve malı da zayi oldu, gitti (Akça, 2021).

6. KARMA EKONOMİK MODEL VE İSLAM EKONOMİSİ KARŞILAŞTIRMASI

Karma ekonomik model, Sosyalist ve Kapitalist sistemlerin belli bir uyum dâhilinde birleştirilmiş hali olarak düşünülebilir. Hem devletçi hem de özel sektöre dayalı üretim tarzı mevcuttur. Kısmi serbest piyasa ekonomisi geçerlidir. Aynı zamanda merkezi planlama da yapılır. Toplum faydası ve kişi hakları eşit öneme sahiptir. Özel teşebbüsün istemediği veya finansal gücü yetersiz kaldığında devlet devreye girerek ilgili yatırım gerçekleştirilir. Devletin ekonomik hayatı yönlendirmesi kaçınılmazdır. Devlet üretim sektörüne çeşitli alanlarda müdahil olmuştur. Ancak özel sektörün de bu alanda yatırım yapması yasak değildir. Karma ekonomik sistemlerde görülen siyasi yapı genellikle çok partili ve parlamenter rejimlerdir. Daha çok kalkınmakta olan ülkelerde uygulanır. İhracat teşvik edilir. İthalattan mümkün olduğunca kaçınılır (wikipedia, 2021).

İslâm Ekonomisi ile Bağdaşmayan Yönleri:

- Devletin hantal ve aşırı bürokratik bir yapıya bürünmesi ihtimali yüksektir. Oysa İslâm ekonomisinde devlet sürekli faal ve en iyi rehberdir.
- Devletin üretim arzı oluşturduğu sektörlerde rekabet ortamı oluşmadığından kalite unsuru şüphelidir. Fakat İslâm ekonomisinde eldeki kıt kaynaklarla sürekli en iyisini yapma anlayışı hâkimdir.
- Özel sektörün yatırımlara dengeli bir şekilde teşvik edilmeme riski vardır. Oysa İslâm ekonomisinde liyakât unsuru üstündür.
- Devlet sektörünün hantal bürokratik yapısı ile gelişen teknolojiyi yakalayamaması ihtimali yüksektir. Hâlbuki İslâm ekonomisinde “çalışırsan ancak kazanırsın” anlayışı hâkimdir.
- Devlet elindeki üretim mekanizmaları yanlış özelleştirme uygulamaları ile elden çıkarıldığında hâli hazırdaki sistem kapitalizme doğru kayabilir. Hâlbuki İslâm ekonomisinde meşveret ve kamu hakları üstün tutulduğu için bu yanlışların olma ihtimali azdır.

7. İSLÂM'DA TİCARİ AHLÂK PRENSİPLERİ

Çalışmanın geçen bölümlerinde İslâm ekonomisi ve özellikleri ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Aşağıda ise İslâm ticari ahlâkı prensiplerinin toplu olarak ifade edildiği sıralama verilmiştir (Akar, 2021);

- √ Müşteriyi aldatmamak
- √ Yalan yere yemin etmemek
- √ Hileli ölçüp tartmamak
- √ İhtikâr (spekülasyon) yapmamak
- √ Müşteriye iyi davranmak
- √ Müşteri kızdırmamak (neceş)
- √ Malları pazar dışından karşılayarak üretici ve tüketicilere zarar vermemek
- √ Ticari işlemleri kayıt altına almak

İslâm ekonomisi temelde şu esaslar üzerine tesis edilmiştir (Küçük, 2017):

- Bireysel Teşebbüs,
- Faizsiz sistem,
- Sermayenin belli ellerde toplanmasının önüne geçilerek paranın piyasada dolaşmasının sağlanması,
- Ortaklığın ve faizsiz borç vermenin özendirilmesi,
- Sermayenin, elde tutmayı irrasyonel kılacak şekilde yatırıma yönlendirilmesi,
- Farklı toplumsal tabakalar arasında denge sağlayacak şekilde gelirin adil bölüşümü,
- Sosyal sınıflar arası afaki farklılıkların azaltılması için yardımlaşmanın tesis edilmesi

- İsrafın yasaklanması suretiyle yatırım ve tasarrufun özendirilmesi, helal kazancın kıymetlendirilmesi,

8. İSLÂM EKONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İslam ekonomisi, Müslüman bilim insanlarınca "İslâm hükümleri ile uyumlu bir ekonomik düzen" olarak tanımlanır. İslâm'da kişi mutlak manâda hür değildir. Dolayısıyla insan, Allah'ın koyduğu sınırlar çerçevesinde yaşamak zorundadır. İslâm faizi, gararı, kumarı ve ticaretle hile yapmayı yasaklar. Zenginler mallarının bir kısmını fakirlere zekât adı altında vermeyi kabul ederler. Faiz ve gararın yasaklanması ile çalışmadan para kazanmak engellenmiş, dolayısı ile kazanç emeğe dönüşmüş olmaktadır. Belli bir süre duran paradan zekât alınması ile de paranın durağanlığının engellenerek yatırıma yönlendirilmesi teşvik edilmiştir (islamekonomisi.org, 2021).

Ekonomik dünyada ise İslam ekonomisi kavramı ile daha çok faizin yasaklanmasından dolayı "faizsiz bankacılık sistemi" akla gelmektedir. Müslüman âlimler, İslam ekonomisini hiçbir ekonomik düzene benzetmez ve bağdaştırmazlar. Hatta İslam ekonomisinin diğer tüm ekonomik sistemlerin negatif özelliklerinden arınmış farklı bir yol olduğunu iddia ederler (Davis ve Robinson, 2021).

İslâm ekonomisinde üretim ve tüketim araçlarında özel teşebbüs hakkı vardır. Kişisel kazanç ve özel teşebbüs hürriyetinin teşvik edildiği serbest piyasa ekonomisi anlayışı hâkimdir. Ticaret İslâm hükümleri çerçevesinde serbesttir. Ürünlerin ve hizmet unsurlarının ücreti işe veya beceriye göre serbest piyasada kendiliğinden karşılıklı rıza ile oluşur. Rekabet, "Mü'minler kardeşir" anlayışı ile gerçekleşir. Bunun için ahilik gibi esnaf örgütlenmeleri çok mühimdir.

Yukarıda açıklanan hükümler ve Asr-ı Saadet'in ticaret ahlâkı çerçevesinde ahlâki ve ekonomik buhranlar geçiren insanlık için çözüm önerileri dört ana başlıkta toplanabilir;

Faizsiz Sistem: Faiz tamamen kaldırılmalı, gerçek manada faizsiz katılım bankacılığı sistemleri güçlendirilmelidir.

Yardımlaşma (Zekât, fitre, sadaka vb.): Vakıf müesseseleri üzerinden veya farklı yapılar ile zenginlerin mallarından fakirlerin hakkının verilmesi hatta bunun oluşturulacak vergi sistemi ile de entegre edilmesi sağlanmalıdır.

Ortaklığın Özendirilmesi: Ortaklığı özendirecek şekilde şeffaf, kâr ve zarar ortaklığı biçiminde kurulmuş, faaliyetleri belli, meşru ve yasal olan, performans oranları kamu tarafından denetlenen ve ortaklara açıklanan, aldatmaca olmayan işletmeler kurulmalıdır. Ayrıca küçük tasarruf sahibine de yatırım imkânları sağlanmalı böylelikle küçük tasarruflar israf edilmeden kazanca dönüştürülebilir.

Borç Verme: Borç alıp-verebilme müesseseleri kurulmalı, kamunun kontrolünde, şeffaf, parasını yatırıma dönüştürmeyenlerin borç verdikleri, ihtiyaç sahiplerinin geri ödemek koşuluyla sadece bu örgütlenmenin maliyetine katlanarak borç aldıkları bir sistem oluşturulmalıdır.

9. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya, insanların adaletsizliği nedeni ile sosyal ve ekonomik yönden kargaşa içindedir. 2008'de yaşanan ekonomik kriz zalim kapitalist politikaların bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Kapitalizm sosyal denge sistemini bozarak zulüm ve adaletsizliğe yol açmıştır. Ekonomistler yaşanan ekonomik krizler karşısında mevcut ekonomik sistemlerle çözüm bulamadıklarından İslâm ekonomisi perspektifinden sorunları çözmeye yönelmişlerdir (Alzyoud, 2018).

İslâm'da, Müslümanların üreterek ya da satarak ticaret yapması ve finansal açıdan güçlü olması teşvik edilmiştir. Tembelligin ve adaletsizliğin İslâm ahlâkı ile bağdaşır hiç bir yanı yoktur. Bu nedenle bir Müslümanın başkalarına muhtaç olacak şekilde dilencilik etmesi hiç hoş görülmemiştir. Ekonomisi zayıf ülkeler, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan sömürülme eğilimindedirler. Günümüzde İslâm toplumlarında yaşananlar da bu zayıflığın bir neticesidir. Bu sebeple Kur'an'dan ve hadislerden kaynaklanan üretim ve ticaret hükümleri iyi kavranmalıdır.

İslâm'da kazanç asıl amaç değil araçtır. Her ne olursa olsun kazanma ve sonuna kadar tüketme zihniyeti İslamiyet'te yoktur. Çünkü kazandığından infak etmek İslâm'da zekât ve sadaka adı altında en önemli hükümlerendir. Mülkün tek sahibi Yüce Allah'tır. Bu yüzden kişi kazandığının sonsuz tasarruf hakkına sahip değildir. Aksine kazancını dinin emirlerine uygun kullanmakla sorumludur.

Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber (asm)) insana yakışır ticaretin nasıl yapılacağını örnekleriyle göstermiş ve ifade etmiştir. İlgili hadisler araştırıldığında bu konuda hiçbir açık ve gedik bulunamamaktadır. Yine sonrasında her yüz senede bir gelen mücedditlerin yaşamı incelendiğinde aynı nebevi yaşamı sergiledikleri müşahade edilmiştir. Özellikle çalışma boyunca içtimâi, iktisat ve sosyo-ekonomik meselelerde nebevi yaşam çizgisini harfiyen sergileyen Bediüzzaman'ın görüşlerine yer verilmiştir. İlgili konulardaki görüşlerinin üzerinden yüz seneden fazla geçmesine rağmen her hangi bir yanlış ve sapmanın olmadığı müşahade edilmiştir.

İslâm ticaret anlayışının iktisadi alt yapısı çalışma boyunca derinlemesine tetkik edilmiştir. Diğer hâlihazırdaki ekonomik modellere ait ayrıntılı literatür taraması yapılmıştır. Sonuç olarak İslâmi ticaret anlayışının diğer tüm ekonomik sistemlerden ahlâk, insaniyet, adalet, hak ve hürriyetler açısından üstün olduğu tespit edilmiştir.

Her ne kadar İslâm toplumları sosyalizm ve kapitalizm gibi sapkın sistemlerin etkisinde kalıp bazı içtimâi zararlar görse de Kur'an ve Sünnet-i

Seniyye rehberliğinde ticaret hayatını şekillendiren kişi ve müesseselerin varlığı insanlık açısından sevindiricidir.

KAYNAKLAR

Akar, M. (2003). İslamın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticari ve Ahlâki Prensipler. Diyanet İlmi Dergisi, cilt 39, sayı 1.

Akça, E. (2021). Sosyalizm, Kapitalizm ve İslam Ekonomisi. <https://www.ri-salehaber.com/sosyalizm-kapitalizm-ve-islam-ekonomisi-20998yy.htm> (Alıntılanma Tarihi: 08.04.2021)

Alkan, Y. (2017). Kapitalizm ve Said Nursi'nin Kapitalizme Bakışı. Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, İktisat Sayısı, 99-112. DOI: 10.31120/0.2018.29

Alzyoud A.T., (2018). ICOIEF'18 - 1 st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present Safranbolu/Karabuk 27th -29th September.

Bulut, Y. (2018). İslam Ekonomisinde Ortaklıklar ve Günümüz Şirketlerine Bakış. ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present. Safranbolu/Karabuk 27th -29th September 2018.

Davis, N. J. and Robinson, R. V. (2004) İslam and Economic Justice: A 'Third Way' Between Capitalism and Socialism? American Sociological Association, http://www.allacademic.com/meta/p108508_index.html.

Demir, F. (2003). İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 265-293

<http://islamekonomisi.org/faiz-ekonomik-durgunluk-ve-kit-kaynaklar/>(Alıntılanma Tarihi:20.05.2021)

<https://sorularlarisale.com/su-vehhabi-meselesinin-alem-i-islamini-ananesi-itibariyle-nasil-ki-uc-esasi-var-oyle-de-alem-i-insaniyet-itibariyle-dahi>. (Alıntılanma Tarihi: 18.05.2021)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_sistemler

Katılım bülteni (2021). <https://www.katilimbulteni.com/islam-ekonomisi-ve-kapitalist-ekonomik-sisteminin-karsilastirilmesi/> (Alıntılanma Tarihi: 10.05.2021)

Kornai, J. (2000) "What the Change of System From Socialism to Capitalism Does and Does Not Mean", Journal of Economic Perspectives, 14 (1): 27-28.

Küçük, O. (2017). İslam Ekonomisi Penceresinden Temel İktisadi Kavramlar, Sorunlar ve Öneriler. International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics ISEFE 2017

Maden, F. (2017). İslam ve Kapitalizm. (Alıntılanma Tarihi:18.05.2021) https://www.kastamonu.edu.tr/images/dokumanlar/arastirmavegelistirmemerkezleri/Kismer/Bulten_Temmuz2017.pdf

-
- Nursi, B.S., (1997), Lem'alar, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat
Nursi, B.S., (1997), Mektubât, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat
Nursi, B.S., (1997), Münazarat, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat
Nursi, B.S., (2013), Eski Said Dönemi Eserleri, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat